

TASAVVUFİ DÜŞÜNCEDE HZ. MUHAMMED ALGISI

Halil İbrahim ŞİMŞEK *

Özet

Hiz. Muhammed, sūfîlerin manevi hayatlarında örnek olarak benimsedikleri mükemmel insan modelidir. Sūfîler, nübüvvetin son bulunduğunu belirtmekle birlikte, Hiz. Peygamber'in velâyetinin kâmil müminler tarafından devam ettirildiğini ifade etmektedirler. Hiz. Peygamber'in örneğinde Allah'ın razı olacağı kâmil insan olma hedefine odaklanan sūfîler söz konusu bu velâyetin mirasını temsil ettiklerini açıklamaktadırlar. Çünkü sūfîler hem amelî hem de ahlâkî yönden en mükemmel mürşid olarak kabul ettikleri Hiz. Peygamber'in örneğini devam ettirmenin kendi anlayışlarının bir esası olduğunu belirtmektedirler. Sūfîlerin Hiz. Peygamber'i model insan olarak görmeleri sadece amelî ve ahlâkî yönlerden değil aynı zamanda onların geliştirdiği bazı metafizik yorumlarda da kendini göstermektedir. Mesela yaratılıştaki model tip olarak kabul edilen "nûr-i muhammedî" ve "hakikat-i muhammediyye" gibi kavramları bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Ancak bu makalede daha çok Hiz. Muhammed'in manevi açıdan model oluşu incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Peygamber, Hiz. Muhammed, tasavvuf, algı, mürşid.

Abstract

The Perception of Prophet Muhammad in The Sūfî Thought

The Prophet Muhammad has been taken by the Sūfîs as the best model for their spiritual life. Though they profess that the prophethood came to an end, they hold that the sainthood of the Prophet Muhammad has been continued by the perfect believers. Engaging themselves in the ideal of becoming a perfect man pleased by God on the model of the Prophet Muhammad, the Sūfîs present themselves as heirs to this sainthood. For they take as the basis of their teaching the following and continuation of the Prophet Muhammad's model whom they view to be the best guide in practical and ethical sense. Yet their view of the Prophet Muhammad as the best human model embodies itself not only in their ethical and practical but also metaphysical teachings. For example, one can mention such Sūfî concepts as "the Muhammadan Light (*al-Nūr al-Muhammadi*)" and "the Muhammadan Truth (*al-Ḥaqq al-Muhammadiyah*)." This paper, however, will focus on the Prophet Muhammad as a spiritual model for the Sūfîs.

Keywords: Prophet, The Prophet Muhammad, sufism (tasawwuf), perception, spiritual guide.

İnsan, yaratılışı itibarıyla maddî ve manevî veya diğer bir deyişle dış (*zâhir*) ve iç (*bâtın*) olarak iki yönlü bir yapıya sahiptir. Bunlardan ilki insanın bu âleme gelişiyle birlikte yeme, içme vb. hayatî özelliklerinin devam etmesini ve gelişmesini sağlayan dünyevî unsurlardan oluşan bedenle alakalıdır. İkincisi ise

* Doç. Dr., Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi

Allah'ın bir lütfu olarak insana can veren, onun bedenî özelliklerini anlamlı kılan ve onu ilahî kelâmında belirtilen yaratılış amacına uygun davranışlara yönelterek manevi tekâmülünü sağlayan rûhla alakalıdır. Rûh vasıtasıyla bedene can verilip onun anlamlandırılmasına işaretlerle Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Onu biçimlendirip ona ruhumdan üflediğim zaman derhal ona secdeye kapanın!"¹ Bu âyette ifade edildiği gibi Allah tarafından rûhun bedene üflenmesiyle birlikte bu dünya hayatıyla tanışan insanın kendi fıtratında var olan iç-dış bütünlüğünü muhafaza etmek için manevi bir ünsiyet meydana getirmesi gerekir. Söz konusu bu durum onun Allah'la bağına ifade eden ve onu canlı tutan içsel (*derunî, ruhsal*) hayatıyla alakalıdır. Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen insanın Allah'la ahidleşmesinden² beri onun sahip olduğu iç dünyasındaki gelişme ve farkındalık sayesinde bedeninin manevi açıdan yaratıcısıyla irtibatı sürekli hâle getirilir. Dolayısıyla insanın yeryüzündeki hayat serüveninin her aşamasında içsel (*derûnî*) boyutun manevi kuşatıcılığı vardır. Sûflere göre kişinin manevi tekâmülü dinî hayattaki diğer amellerin yanı sıra onların kemâl derecesinde ifa edilmesini sağlayacak kalp tasfiyesi, nefis tezkiyesi, zikir gibi içsel (*bâtınî*) boyutlar ve bunların neticesinde oluşacak manevi gelişmelerle mümkündür.

Allah, hem kelâmı olan vahyi insanlara iletmede vasıta hem de bu vahiyle bildirdiği nasrlara göre onların manevi hayatlarını düzenlemede kendilerine rehber veya diğer bir tabirle model olmak üzere aralarından peygamberleri seçmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla alakalı ifadelerin yer aldığı pek çok âyet vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir: "Nitekim kendi aranızdan size âyetlerimizi okuyan, sizi kötülükten arındıran, size kitabı, hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir peygamber gönderdik."³ "Ey Âdemoğulları! İçinizden size benim âyetlerimi anlatan peygamberler gelir de kim Allah'a karşı gelmekten sakınır ve hâlini düzeltirse artık onlara korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir."⁴

Allah'ın insanlara elçi ve rehber olarak seçip gösterdiği peygamberler sırf O'nun emirlere itaat eden ve insanî vasıfların pek çoğuna sahip kılınmayan

1 Hicr, 15/29; Sâd, 38/72.

2 "Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? demişti. Onlar da: Evet, şahit olduk (ki Rabbinizsin), demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü: Biz bundan habersizdik, demememiz içindir." Araf, 7/172.

3 Bakara, 2/151.

4 Araf, 7/35.

melekler değil, elbette yine kendileri gibi birer insandır.⁵ Ancak bu rehber şahsiyetler kendileri de beşer olmalarına karşın, sıradan insanlar gibi olmayıp Allah tarafından diğerleri arasından seçilerek korunmuş ve özel bir şekilde eğitilerek kemâle erdirilmiş, üstün vasıfları haiz olan ve özel bilgiyle donatılan⁶ nebîler, resûllerdir.⁷ Peygamberler vahiyle belirlenen manevi vazifeleri sebebiyle kulların Allah'a ulaşmasını veya diğer bir deyişle Allah ile kulların râbitasını sağlayan vasıtalar konumundadırlar.⁸ İnsanlar ilahî kelamdan uzaklaştıklarında Allah'ın verdiği nübüvvet göreviyle gelen peygamberler onları uyararak Allah'a yakın olmalarını sağlamışlardır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö.672/1273) bu durumu açıklarken parçaların (*cüzler*) belirme (*taayyün*) açısından Hakk'a bitişik olamayacağını, ama onların hakikatleri itibariyle de O'ndan ayrı düşünülemediğini belirtir. Ona göre eğer belirme (*taayyün*) açısından parçalarla (*cüzler*) bütün (*küll*) arasında birlik olsaydı, o zaman peygamberlere gerek kalmazdı. Çünkü peygamberlerin görevi ortalığa saçılarak ayrılığa düşmüş olan parçaları bütüne birleştirmektir.⁹ Mevlânâ'nın sözü edilen bu yaklaşımına göre insanlar, ancak dinî hayatlarını vahye göre şekillendirmiş, aşk ve muhabbetin birleştiricilik özelliği kendilerine ihsan edilmiş öğretici ve eğitici rehberler olan peygamberlere uyarak manevi (*derûnî*) hayatlarını olgunlaştırabilirler. Böyle yaptıkları zaman insanlar kendilerini tanır, Allah'ın onlara ihsan ettiği hakikati keşfeder ve bunun neticesinde amaçlanan gerçek kurtuluşa erebilirler.

İnsanlığın başlangıcından beri dinlerin tebliğ edicileri olarak görevlendirilen bütün peygamberler, sâlih müminler olarak öncelikle kendi manevi hayatlarını Allah'tan aldıkları vahye göre düzenlemişlerdir. Bunun yanı sıra onlar, peygamber olarak gönderildikleri veya muhatap kılındıkları toplumu oluşturu-

5 Celaleddin Vatandaş, "İnsanlığın Model İhtiyacı ve Hz. Peygamber'in Örnekliliği Üzerine", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, Fecr Yayınları, Ankara 2007, ss. 291-292.

6 "O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği resûller başka. Fakat O, Resûlün önünde ve arkasında gözetleyici (melek)ler yürütür ki resûllerin, Rablerinin vahiyle-rini tebliğ ettiklerini bilsin. Allah, onların her hâlini kuşatmış ve her şeyi inceden inceye sayıp dökmüştür." Cin, 72/26-28.

7 Şefaettin Severcan'ın iki bölüm halinde yayınlan makalesinde insanların sahip oldukları peygamber anlayışları farklı boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Bk. Şefaettin Severcan, "Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed", *Bilimnâme*, Kayseri, 2003, sayı: 1 (2003/1), ss. 229-250; sayı: 3, 2003/3, ss. 161-182.

8 Safi Arpağuş, *Mevlânâ ve İslâm*, Vefa Yayınları, İstanbul 2007, s. 319.

9 Mevlânâ Celaleddin Muhammed Rûmî, *Mesnevî*, çev.: Derya Örs, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya 2007, c. 1, s. 206.

ran fertlerin manevi açıdan olgunlaşmaları, kötülüklerden arınıp iyiliklere yönelmelerine vesile olmaları ve kendi özlerindeki hakikati keşfetmelerini sağlamak için gayret sarfetmişlerdir. Peygamberlerin bu türden bütün çabaları Allah'ın onlara vahiyle bildirdiği ilahî kelimada vurgulanan görevleridir. Onlara böyle görevler verildiğini belirten birçok âyet vardır. Mesela bunlardan birinde şöyle buyrulur: "Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi temizleyen (*tezkiye*), size kitabı, hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir peygamber gönderdik."¹⁰ İnsanların kurtuluşa ulaşmak için peygamberlere bağlanmaları ve ona itaat etmeleri gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlere uymanın kazanımlarına işaretle şöyle buyrulmaktadır: "...Tarafımdan size bir yol gösterici (*peygamber*) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir, dedik."¹¹ Aynı bağlamda peygamberlerin (*nebî ve resûllerin*) son halkası olan Hz. Muhammed(s)'in yukarıda söz konusu edilen özelliklerine işaretle Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûl'e, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."¹² Nakledilen âyetlerde de görüldüğü gibi peygamberlerin görevlerinden biri olan "iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma (*emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker*)" Hz. Peygamber özelinde değerlendirilmekle birlikte, genel olarak bütün peygamberlerin manevi görevlerinin bu ekseninde geliştiğine işaret edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de pek çok yerde geçmekle birlikte burada birkaç zikredilen âyetler göz önünde bulundurulduğu zaman kişilerin manevi olgunluğa erişmeleri için peygamberlere uymaları gerekmektedir.

Genelde bütün peygamberlerin özelde ise Hz. Peygamber'in ümmetine rehber oluşu ve örnekliliği, çeşitli boyutlarıyla birçok ilim dalı ve disiplini açısından ele alınıp değerlendirilebilir. Bu bağlamda elinizdeki makalenin kapsamını tasavvufî düşüncede Hz. Peygamber algısı ile sınırlandırılmıştır. Ancak mesele bazı açılardan peygamberlerin nübüvvet ve velâyet yönleriyle alakalı olduğu için bu konulara da kısaca değinmek gerekmektedir.

10 Bakara, 2/151.

11 Bakara, 2/38.

12 A'râf, 7/157.

1. Peygamberlerin Örnekliliği Bağlamında Nübüvvet ve Velâyet

Sûfilere göre peygamberler insanlara rehber olmak üzere Allah tarafından seçilen ve O'nun görevlendirmesiyle üstün özelliklere sahip olan şahsiyetlerdir. Onlara göre vahye muhatap olan her peygamberin nübüvvet göreviyle birlikte kendine has velâyet yönü de vardır. Nübüvvet, genel anlamıyla sınırları vahiyle belirlenmiş bir "emin elçilik" görevini içermekle birlikte rehberlik ve insân-ı kâmil vasfıyla örnekliliği de kapsamaktadır. Allah, vahyi peygamberlere iletmek ve onlara örneklik yapmak üzere büyük meleklerden Cebrail'i elçi yaptığı¹³ gibi peygamberlerini de insanlarla kendisi arasında vasita kılmıştır. Fakat peygamberler nübüvvet görevleri sebebiyle manevi açıdan arındırılmış ve kemâle ulaştırılmışlardır.

Peygamberlerin velâyetleri onların nübüvvet görevlerinin yanı sıra kendi iç dünyaları diyebileceğimiz derûnî (*manevi, ruhsal, tasavvufi, irfânî, mistik*) hayatlarını yansıtmaktadır. Bu sebeple velâyet açısından peygamberler (*nebiler*) birbirinden farklı özellikler ve derecelere sahip olabilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de "İşte o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık..."¹⁴ meâlindeki âyet-i kerimeyle peygamberlerin her birinin bazı manevi ve ferdî durumlarına göre diğerlerinden farklı yönlerinin olduğuna işaret edilmektedir. Bu sebeple peygamberlerin konumları ve örneklilikleri ele alınırken onları sadece nübüvvet ve risâlet değil aynı zamanda bu görevleriyle ayrılmaz bir bütün olan velâyet yönleriyle birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Tarihî süreçte başta makalemizin temel alanı Tasavvuf olmak üzere Kelâm, Tefsir ve Fıkıh (*İslâm Hukuku*) sahalarında görüşleri revaç bulan bazı âlimler arasında nübüvvet, risâlet ve velâyet konularını içeren pek çok tartışma yapılmış olup bu bağlamda birçok eser yazılmıştır.¹⁵ Mesela söz konusu bu tartışma-

13 Cebrail'in vahyi iletmede elçi oluşunu açıklayan pek çok âyet-i kerime vardır. Bunlardan birinde Allah şöyle buyurur: "De ki: Ruhü'l-Kuds (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur'an'ı Rabbinden hak olarak indirdi." Nahl, 16/102.

14 Bakara, 2/253. Benzer bir âyette şöyle buyrulmaktadır: "...Gerçekten biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık..." İsrâ, 17/55

15 Farklı alanlarda eser veren İslâm âlimlerinin nübüvvet ve velâyet meselelerini merkeze alarak birçok açıdan değerlendirmeler yaptıkları bilinmektedir. Özellikle İbn Arabî, konu hakkındaki farklı yorumlarıyla Miladi 13. (Hicri 7) yüzyıldan sonra tartışmaların odağı hâline gelmiştir. Bu anlamda yapılan tartışmaların geniş bir değerlendirmesi için bk. Faruk Sancar, *Nübüvvet ve Velâyet Merkezli Kelâm-Tasavvuf Tartışmaları: Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî Örneği*, Sarıcaç Yayınları, Ankara 2011.

ların bir başlığını “peygamberlerdeki nübüvvet mi yoksa velâyet mi daha üstündür?” sorusu oluşturmaktadır. Bu konudaki tartışmaların tasavvufî boyutunun ötesinde mezhebî yaklaşımlardan kaynaklanan farklılaşmalar da söz konusudur. Özellikle bazı Şia âlimlerinin mezhep anlayışları gereği “velâyet” ve ona bağlı olarak “imâmet” konusunda diğerlerinden (sünnî âlimlerden) farklı bir tutum sergiledikleri bilinmektedir.¹⁶ Ancak bu makalenin kapsamı gereği Şia’daki velâyet konusuna sadece işaret etmekle yetineceğiz. Sünnî toplumda hem sûfler hem de diğer âlimler tarafından nübüvvet, risâlet ve velâyetin kapsamı hakkında farklı bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Meselenin Kelâm ve Fıkıh (*İslâm Hukuku*) gibi İslâmî ilimler açısından konunun tartışılması ve bu bağlamda ortaya çıkan görüşlerin değerlendirilmesi için her bir ilim dalında müstakil araştırmalara ihtiyaç vardır. Her ne kadar nübüvvet ve velâyet konusundaki derin tartışmalar elinizdeki makalenin kapsamında olmamakla birlikte, mutasavvıflar tarafından bu konuyla alakalı olarak savunulan birkaç hususa kısaca değinmek gerekmektedir.

Mutasavvıflardan bazıları peygamberlerin velâyetleri ile nübüvvet görevleri arasında mukayese yapmışlardır. Bunlardan bir kısmı peygamberlerdeki velâyetin onların nübüvvet görevlerinden daha umûmî bir kapsama sahip olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁷ Mesela sözü edilen bu yaklaşımı benimseyen sûflerin öncülerinden biri olan Muhyiddin İbn Arabî (ö.638/1240) velî, nebî ve resûl kelimelerinin terim anlamları bağlamında karşılaştırmalı bir tahlil yapmaktadır.¹⁸ Ona göre “velî”, “nebî” ve “resûl” den daha kapsamlı bir terimdir. Bunun

16 Bu konudaki tartışmalara yönelik değerlendirmeler için bk. Henry Corbin, “Şiilikte Velâyet Kavramı”, çev.: Sabri Hizmetli, *Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1983, sayı: XXVI, ss. 717-726; Salih Çift, “Tasavvufta Velâyet Kavramı: Hakîm Tirmizî Örneği”, *Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, İstanbul 2003, ss. 116-150; Nuran Döner, *Tasavvuf Kültüründe Hz. Peygamber Tasavvuru*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2007, ss. 60-74; Hulusi Aslan, “İmâmîyye Şiasında İmâmet-Nübüvvet İlişkisi”, *İslâm’da Peygamber İnanç Sempozyumu*, edit.: İbrahim Coşkun, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, ss. 201-219.

17 Sûflerin nübüvvet ve velâyet görüşlerinin tespiti için bk. Çağfer Karadaş, “Tasavvufta Peygamber Tasavvuru”, *İslâm’da Peygamber İnanç Sempozyumu*, edit.: İbrahim Coşkun, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, ss. 235-250.

18 İbn Arabî’den önce yaşayan ve onun bazı görüşlerine kaynaklık eden Hakîm Tirmizî (ö.320/932) de resûl, nebî ve muhaddes şeklinde Allah’la iletişimi olan üç insan tipinden bahseder. Bunlardan resûlün bağının risalet, nebînin nübüvvet ve muhaddesin ise velâyetle gerçekleştiğini belirtir. Burada resûl Allah tarafından verilmiş bir şeriata sahiptir, nebî insanları ona davet eden ve uyarandır. Muhaddes ise resûle gelen naslara (*şeriata*) uyarak onu kalbî keşfleriyle yorumlayıp yaşayarak insanlara örnek olandır. İlk ikisinin getirdiği haberi inkâr

yanı sıra o, “nebî”nin de “resûl”den daha kapsamlı olduğuna dikkat çekerek, bu üç kelimenin en dar anlamlısının “resûl” olduğunu savunmaktadır. Çünkü her “resûl” aynı zamanda “nebî” olmasına rağmen, her “nebî” resûl değildir. Bir “nebî”nin “resûl” olarak anılması için Allah’ın ona tanzim edici nassları vahyetmesi gerekir.¹⁹ Her “nebî” aynı zamanda “velî” olmasına karşın, peygamberlerin dışında hiçbir “velî” nübüvvete sahip değildir. Bir kişinin “nebî” sayılabilmesi için onun Allah tarafından elçilik göreviyle seçilmiş olması lazımdır. Burada özelden genele doğru bir anlam açılımı söz konusudur. Aksi durumda ise anlam daralması gerçekleşmektedir. Bunun ötesinde İbn Arabî’ye göre “Velî”, Allah’ın güzel isimlerinden (*esmâ-i hüsnâ*) biri olması sebebiyle diğer ikisinden daha üstündür. Dolayısıyla Allah’ın isminin tecellisi olarak kendisine belli bir sınır konulmayan “velâyet” kıyamete kadar varolacaktır. Fakat hem risâlet hem de nübüvvet görevi resûl ve nebîlerin son halkası olan Hz. Peygamber’le tamamlanmıştır. Hz. Peygamber’den sonra herhangi bir nebî veya resûl gelmeyeceği sabittir. İbn Arabî’nin Hz. Peygamber’den sonraki devir için kullandığı “nübüvvet-i âimme” kavramından kastettiği ise velîlerin velâyetinden başka bir şey değildir.²⁰

İbn Arabî’nin yukarıda arzedilen görüşlerine göre velâyet, resûl, nebî ve velîlerde bulunan ortak bir özellik olduğu açıktır. Nübüvvet ve risâlet görevlerinin peygamberlerin son halkası Hz. Muhammed^(s)’le sonlandırıldığı konusunda mutasavvıflarla diğer İslâm âlimleri arasında görüş ayrılığı söz konusu değildir. Ancak mutasavvıflara göre Hz. Peygamber’in âyet-i kerimelerde ifade edilen müjdeleme (*tebşîr*) ve uyarma (*tenzîr*) görevleri²¹ onun vefatıyla sona ermemiş olup bu vazifeler velâyete ulaşmış insân-ı kâmiller veya velîler vasıtasıyla devam ettirilmektedir.

veya red küfürdür. Ama üçüncüsünü kabul etmemek sadece ondan mahrum bırakır ve küfrü gerektirmez. Buradaki muhaddes ile kastedilenin velî olduğu açıktır. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hasan Hakîm et-Tirmizî, *Kitabu Hatmî'l-evliyâ*, tahk.: Osman İsmail Yahya, Ma'hedü'l-Âdâbi's-Şarkıyye, Beyrut 1965, ss. 352-353.

19 Nebî ve resûl kelimelerinin kapsamlarına dair Kelâm âlimlerinin kanaatleri ile İbn Arabî’nin görüşleri birçok açıdan örtüşmektedir. Kelamcıların yaklaşımları için bk. Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul, ts., ss. 17-18.

20 İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, ss. 167-168.

İbn Arabî’nin umumî, nübüvvet-i hususî veya nübüvvet-i teşrîî ve nübüvvet-i mutlaka gibi kavramlar hakkındaki görüşleri ile bu konudaki değerlendirme için bk. M. Mustafa Çakmaklıoğlu, “İbnü'l-Arabî’nin Nübüvvet-Velâyet Hakkındaki görüşleri ve İbn Teymiyye’nin Bu Husustaki Eleştirileri”, *Tasavvuf*, Ankara 2008, sayı: 21, ss. 224-234.

21 Bakara, 2/119.

Bazı meşhur mutasavvıflar açık veya örtülü bir şekilde İbn Arabî'nin görüşlerini paylaşmadıklarını belirtmişlerdir. Mesela Osmanlı döneminin meşhur mutasavvıflarından biri olan Hacı Bayram-ı Velî'ye (ö.833/1429) göre bir velînin bin sene ömrü olsa ve istediği kadar maneviyatını geliştirecek amel yapsa bile nebîlerden birinin ayağının seviyesindeki yere onun başının varması mümkün değildir.²² Nakşebendî silsilede önemli bir yeri olan ve kendinden sonraki sûfilerin müceddid olarak vasıflandırdığı İmâm Rabbânî Ahmed Sirhindî'ye (ö.1034/1624) göre velîlerin nebîlik mertebesine erişmesi imkânsızdır. Çünkü nübüvvet makamına nispetle velâyet, sonu olmayana nispetle sonlu olan gibidir. Dolayısıyla İmâm Rabbânî, ancak bu konularda bilgisi az olan birinin "velâyet nübüvvetten daha üstündür" ya da bir başkasının "nebî'nin velâyeti onun nübüvvetinden daha üstündür" diyebileceğini belirterek bu tür iddialarda bulunan insanlara Kur'ân-ı Kerim'den şu âyeti hatırlatır: "...Ağızlarından ne büyük söz çıkıyor..." (el-Kehf, 18/5)²³ Yukarıda arzedilen görüşlerinden anlaşıldığı üzere İmâm Rabbânî açık bir şekilde isim vermese de mektubunu gönderdiği muhatabına sözü edilen görüşlerini aktarmakla birlikte, daha önce bu eleştirdiği görüşleri savunan İbn Arabî ve onun gibi düşünenleri yetersiz bilgiye sahip olmakla suçlamaktadır. Esasen tevhîd ve varlık hakkındaki görüşleri bütünüyle değerlendirildiğinde İmâm-ı Rabbânî'nin muhataplarında yetersiz olarak nitelediği durum, tasavvufî seyirdeki manevi makam ve bunun neticesinde ortaya çıkan keşf itibariyledir. Yoksa burada kastedilen muhatabının veya eleştirdiği kişinin zâhiri bilgi düzeyi ve kapasitesi değildir.

Nübüvvet ve velâyet meselesi hakkında görüş belirten sûfiler yukarıda ismi geçen zâtlarla sınırlı değildir. Ancak bizim özellikle İbn Arabî ve İmâm-ı Rabbânî'nin görüşlerine yer vermemizin sebebi bu iki zâtın belli iki görüşün en bilinenleri olmalarıdır. Tarihî süreçte hem İbn Arabî hem de İmâm Rabbânî'nin yukarıda kısmen ifade ettiğimiz görüşlerinin önceki ve sonraki savunucuları veya karşıtları fikirlerini açıkça öne sürmüşlerdir. Tarafların söz konusu bağlamda yaptıkları fikir tartışmaları bugüne kadar yazılan eserlerde önemli bir yer oluşturmaktadır. Her geçen gün yapılan yeni araştırmalar ve yayımlanan eserler sayesinde bu konunun geniş kapsam ve farklı boyutlarıyla tahlil edilmesi mümkün olacaktır.

"Nübüvvet" peygamberlerin onu elde etmek amacıyla özel gayretleri ol-

22 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, s. 150.

23 İmâm Rabbânî Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, (ofset baskı), Işık Kitabevi, İstanbul 1977, c. 1, s. 437, (m.no: 260).

madan Allah'ın insanlar arasından seçerek onlara verdiği ilahî bir görev olmasına rağmen velâyetleri onların manevi amelleri, tecrübeleri ve ilahî sevgide derinleşmeleri neticesinde Allah tarafından onlara ihsan edilen bir lütuftur. Kur'ân-ı Kerim'de bu duruma işaretlerle şöyle buyrulmaktadır: "Onlar iman etmiş ve takvaya ermişlerdir."²⁴ Ancak âyetlerde ifade edildiği üzere Allah katında peygamberlerin velâyet dereceleri birbirinden farklıdır. Mesela bu duruma işaretlerle âyette şöyle buyrulmaktadır: "İşte o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık. Allâh onlardan kimine konuştu, kimini de derecelerle yükseltti..."²⁵ Fakat burada kullarının velâyet derecelerindeki farklılığı ancak Allah'ın bildiği unutulmamalıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa ile genç arkadaşının yolculukları esnasında karşılaştıkları bir zâttan bahsedilerek aralarında cereyan eden konuşma şöyle aktarılmaktadır: "(Orada) Kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiştik ve ona tarafımızdan bir ilim (ilm-i ledün) öğretmiştik. Mûsâ ona: Sana öğretilen bilgilerden bana doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı? dedi. Adam şöyle dedi: Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin. Sana bildirilmeyen bir şeye nasıl dayanabilirsin?"²⁶ Bu âyetlerin metninde Hz. Musa'nın karşılaştığı kişinin kim olduğu açık bir şekilde belli değildir. Ancak her ne kadar metinde isim belirtilmesi de genellikle kaynaklarda bu kişinin Hz. Hızır olduğu kabul edilir. Ama burada onun bir peygamber mi, yoksa velî bir zât mı olduğu açıklanmamıştır. Açık olan husus onun Hz. Musa'dan daha farklı bir bilgi ve özellikle sunulmuş olduğudur. Yukarıda nakledilen âyetlerden de anlaşıldığı üzere peygamberlerden birinin velâyet derecesi diğerinden farklı olabildiği gibi peygamberlere gönderilen bazı insanların da onlardan farklı bir donanıma sahip oldukları görülmektedir. Sonuç olarak bu tür konular hakkındaki kesin hüküm ve gerçek bilgi ancak Allah'a aittir.

Peygamberlerin her biri nübüvvet vazifesinin gereği olarak Allah'tan vahiyle aldığı emirleri emin bir şekilde insanlara tebliğ ettiği gibi sahip olduğu kendi manevi hayatıyla (*velâyet*) da ümmetine en güzel şekilde örnek veya diğer bir deyişle model olmuştur. Çünkü peygamberler Allah'ın onlara ihsan ettiği görevlerinin gereği olarak insanlara örnek olarak seçilmişlerdir. Peygamberlerin insanlara manevi hayat açısından örnek veya bir çeşit model olmalarına işaretlerle Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Andolsun! Onlarda sizin,

24 Yunus, 10/63.

25 Bakara, 2/253

26 Kehf, 18/65-68.

Allah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse bilsin ki, Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye lâyıktır."²⁷ Bu âyet-i kerimede işaret edilen örneklikten hareketle kişinin manevi olarak gelişmesini, bunun neticesi olarak da özündeki hakikati keşfetmesini amaçlayan tasavvufî düşünce ve anlayış biçiminin genel anlamda insanlığın ilk döneminden beri süregelen nebevî geleneğin bir tezâhürü olarak görüldüğü söylenebilir.

Tasavvufî düşünceyi yargılayıcı yaklaşımı benimseyen bazı kişiler tarafından iddia edildiği gibi sûfiler nübüvvet-velâyet mukayesesinde farklı düşünen belli bir zümre dışında kendi şeyh/mürşitlerini veya velîleri peygamberlerden herhangi biriyle aynı seviyede veya ondan daha üstün görmemektedirler.²⁸ Bununla birlikte peygamberlerin velâyetleri ile sûfilerin velâyetleri arasında bir bağ kurulmaktadır. Sûfilerin bazıları velâyet derecelerini peygamberlere nispetle açıklamaktadırlar. Mesela bir makamda velâyet Hz. İsa^(s)'ya nispet edilirken diğerinde Hz. Musa^(s) veya bir başkasında Hz. İbrahim^(s)'e nispet edilebilmektedir. Nübüvvetin kemâlleri velâyet derecelerine aksetmektedir.²⁹ Bu durum tasavvufî eğitimin değişik merhalelerinde ulaşılan velâyet dereceleriyle alakalıdır. Burada sûfilerin velâyetinin nübüvvetle aynı merhalede değerlendirilmesi söz konusu değildir. Çünkü nübüvvet silsilesi Hz. Peygamber'le son bulmuştur. Velâyete ulaşan kişilerin durumlarına göre dereceleri de değişmektedir. Velîlerin velâyetleri ayrı bir sınıfta ve kendi aralarında, nebîlerin velâyetleri de kendi aralarında farklılık arz etmektedir. Mesela daha önceki peygamberlerin velâyetleri ile Hz. Peygamber'in velâyeti veya Hz. Musa^(s) ile Hz. İsa^(s)'nın ve Hz. İbrahim^(s)'in velâyetleri aynı derecede değildir.³⁰

Bazı sûfiler, peygamberlerin her birinin tebliğ için gönderildiği toplumdaki rehberlik ve modellik konumu ile mürşid-i kâmillerin irşat vazifelerini yürüttükleri toplum içindeki durumları arasında bir bağ kurmuşlardır. Tasavvufî düşünceyi öğreten, kendileri de bizzat yaşayarak müritlerine örnek olan ve onları bu doğrultuda eğiten mürşid-i kâmiller, Hz. Peygamber'in ashâbı arasında gerçekleştirdiği rehberliği manen temsil eden önder insanlardır. Onlar, dinî hayatlarını kendilerine önder ve rehber edindikleri Hz. Peygamber'in ya-

27 Mümtahine, 60/6.

28 Ali b. Osman Cüllabî el-Hucvirî, *Keşfü'l-mahcub: Hakikat Bilgisi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s. 356.

29 Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. 1, s. 447, (m.no: 260).

30 *Aym eser*, c. 1, s. 442, (m.no: 260).

şadığı gibi düzenlemeyi esas aldıklarını her zaman belirtmektedirler.³¹ Tasavvufî eserlerin birçoğunda belirtildiği gibi sûfiler, nebevî kaynağa dayanmayan veya ondan çıktığı belli olmayan herhangi bir tarzı benimsemediklerini açıkça ifade etmektedirler.

Sûfilerin kesin kabulüne göre peygamberlik (*nübüvvet*) görevi Hz. Muhammed^(s) ile sona ermiş olup ondan sonra gelen nesillerden ortaya çıkan hiçbir kâmil mürşit veya velî şahsiyetin nebî ve resûl konumunda veya makamında değerlendirilmesi söz konusu değildir. İlk dönem sûfilerinden olmakla beraber bazı şathiyeleriyle meşhur olan Bâyezid-i Bistâmî (ö.234/848 veya 261/875) peygamberlerin hâlleri yönünden diğer insanlardan üstünlüğüne işaretle şöyle der: “Siddıkların (*evliyâ*) son hâlleri peygamberlerin ilk hâlleridir, peygamberlerin son hâllerini ise kapsayacak bir sınır yoktur.”³² Çünkü sûfilere göre Hz. Peygamber’in manevi hayatını yaşayarak ve yaşatarak devam ettirme amacına hizmet eden velîler veya mürşid-i kâmillerin Hz. Peygamber’e gelen vahiyleri anlamak ve yorumlamaktan öte onun zıddına veya uygulamasını değiştirerek farklı bir şekilde hüküm koyma gibi görevleri olamaz. Fakat sûfiler, Kur’ân-ı Kerim’in âyetlerinin maksadını kendi manevi yükseliş derecelerine göre elde ettikleri kalbî keşifler ve ilhâmlarla anlamaya çalışırlar. Onlar Hz. Peygamber’in pınarından beslenirler. Yoksa onlar kendilerini veya velî mürşitleri vahiy gelen peygamberlerin konumunda görmezler. Diğer bir deyişle sûfî mürşitler kendilerine yeni bir din geldiğini iddia etmezler. Ancak onlar İslâm’ı takvaya ermiş olarak yaşayarak canlı tutarlar ve hayatın inşasında Allah’ın lütfuyla onu yeniden yorumlarlar.³³ Dolayısıyla mürşid-i kâmiller fertlerin manevi hayatlarının düzelmesine vesile olan bir çeşit yenileme (*tecdîd*) veya ihyâ görevi üstlenirler.

2. Yaratılışın Özü ve Örneği Olarak Hz. Muhammed^(s)

Vahdet-i vücûd görüşünü benimseyen mutasavvıfların varlık mertebeleri tasnifinde ikinci mertebe *taayyün-i evvel*dir. Bu aşamada Mutlak Vücûd kendi ahadiyyetini vâhidyyete dönüştürerek belirmelere (*taayyünât*) başlar. Mutlak Vü-

31 Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsân-ı Kâmil*, çev.: Mehmet Kanar, Dergah Yay., İstanbul 1990, s. 14.

32 Ebu Bekr Muhammed el-Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, tahk.: Mahmud Emin en-Nevâvî, Kahire 1980, s. 85.

33 Himmet Konur, “Şeriat ve Tasavvuf”, *İslâmiyât*, Ankara 1998, c. 1, sayı: 4, s. 119.

cûd'dan ilk taayyün eden *hakikat-ı muhammediyye*dir.³⁴ Mahmud Erol Kılıç bunu şöyle açıklamaktadır: “Mutlak Vücûd açısından bakılınca bu mertebe varoluşun başlangıcıdır ama mevcudât açısından bakıldığında ise gerçek yaratma (*halk*) bu hakikat-ı muhammediyye mertebesinden sonra olacak ve bütün mahlûkât ondan yaratılacaktır.”³⁵ İbn Arabî *Fusûsu'l-hikem*'inde Hz. Peygamber'e ferdiyati atfederken şöyle der: “Hz. Muhammed^(s) yaratılışın ilki, yaratılmışların özü ve mayasıdır. Varlık âleminde beliren ilk görüntü *hakikat-ı Muhammediyye*dir.”³⁶ Yukarıda naklettiğimiz ifadeler doğrultusunda düşünüldüğünde Hz. Peygamber yaratılışta bir model olarak vasıflandırılmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber varlıkların özü, her kemâlin başı, bütün güzel özelliklerin kaynağı olarak kabul edilen *hakikat-ı Muhammediyye*'yi yansıtan ve manevi hayat adına zikredilen bütün özellikleri kendinde toplayan en mükemmel bir simadır.³⁷ Diğer bütün peygamberler Hz. Muhammed^(s)'in kemâli olan *nûr-i Muhammediyye/hakikat-ı Muhammediyyenin* birer yansıması ve işaretleridir.³⁸ Söz konusu bu yaklaşım İbn Arabî'nin genel (umumi) ve özel (husus) nebîlik veya risâlet görüşüyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde Hz. Muhammed^(s)'e vahyedilen şeriatın diğer peygamberlerin şeriatları karşısındaki durumu yıldızların güneşe nisbeti gibidir. Güneşin aydınlığı hüküm sürdüğü sırada yıldızların bir hükmü yoktur.³⁹

Nûr-i Muhammediyye kavramının tasavvuf tarihinde ilk olarak Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö.283/896) tarafından öne sürüldüğü ifade edilmektedir.⁴⁰

34 İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. 1, s. 169; Mahmud Erol Kılıç, *İbn Arabî Düşüncesine Giriş: Şeyh-i Ekber*, Sufi Kitap, İstanbul 2011, s. 299.

35 Aynı yer.

36 Muhyiddin Muhammed İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, tahk.: Ebu'l-Ala Affi, 2.bs., Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1980, s. 214.

37 Abdullah Kartal, *Abdulkerim Cîlî: Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 206; Mehmet Demirci, *Nûr-i Muhammedî*, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 2, 4, 23.

38 İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. 1, s. 186; Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Süfînin Kelâmı: Hâl Tercümelere, Tarikatlar, İstihlalar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, ss. 208-209; Ekrem Demirli, “Süfîlerin Düşüncesinde Hz. Peygamber: Ahlakın İdeal Örneği ve Varlığın Gayesi Olarak Peygamber”, <http://www.sonpeygamber.info/sufilerin-dusuncesinde-hz-peygamber-ahlakin-ideal-ornegi-ve-varligin-gayesi-olarak-peygamber>, (erişim tarihi: 30.05.2011).

39 İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. 1, s. 198.

40 İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. 1, s. 169; Gerhard Böwering, “Zulme Uğrayan ve İlhâdla Suçlanan İlk Süfîler”, çev.: Abdurrezzak Tek, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2003, c. 12, sayı: 2, s. 377; Salih Çift, “İlk Dönem Tasavvuf Düşüncesinde Nûr Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, c. 13, sayı: 1, ss. 140; Nuran Döner, “Tasavvuf Kültüründe Hakikat-ı Muhammediye ve Nûr-ı Muhammedî”,

Söz *nûr-i muhammediyyeyi* ilk kullanan zâtın kim olduğu meselesine gelmişken bu konu etrafında cereyan eden tartışmalardaki ayrıntıların atlanarak nasıl farklı yorumların yapıldığına dikkat çekmek istiyorum. Çünkü bu yorumların neticesinde mesele tasavvufun kaynağının dışarıda aranmasına kadar götürülmüştür. Bazı müsteşriklerin iddiasına göre *nûr-i muhammediyye* görüşünün ilk olarak Şia tarafından kullanıldığını, Tüsterî ve onunla aynı görüşü paylaşanların Karmatîler'den etkilendiği iddia edilmektedir.⁴¹ Dahası "Allah göklerin ve yerin nûrudur..." (Nûr, 24/35) meâlindeki âyeti Bâtınî manada ilk tefsir edenin Câfer es-Sâdık olduğu ve Tüsterî'nin ilgili ayete getirdiği yorumlarda ona yakın bir tarzı benimseyen Hasan-ı Basrî'ye uyup şöyle söylediği nakledilmektedir: "Buradaki nûr Kur'ân'ın nûru gibidir. Ayette geçen misbâhın kandili marifet, fitili farzlar, yağlı ihlâs, nûru da nûr-ı ittisâldir."⁴² Tüsterî, bu âyet-i kerimeyi yorumlarken kendisi herhangi bir şahsa atf yapmadan "Muhammed'in nurunun örneği" ifadesini kullanmaktadır.⁴³ Sonra Hasan el-Basrî'ye atf yaparak yukarıda nakledilen ifadelerle yer vermektedir. Dolayısıyla iki hususa dikkat etmek gerekir: Birincisi Tüsterî bu görüşünü herhangi bir nakille izah etmeyip doğrudan kendisi ifade etmiştir. İkincisi onun Hasan el-Basrî'ye atf yaparak naklettiği görüşlerin Cafer es-Sadık'a ait olduğu görüşü şüphelidir. Çünkü Hasan el-Basrî (22-110/642-728) yaklaşık 60 yaşında iken doğan ve o vefat ettiğinde henüz 26 yaşında olan Cafer es-Sadık'tan (83-148/702-765) etkilenmiş olduğu iddiası şüphesiz karşılanmalıdır. Etkileşim meselesine dair değerlendirmelerin önemli bir kısmı "*nûr-i muhammedî*" kavramından hareketle tasavvufî düşüncenin dış kaynaklı olduğu veya Şiâ etkisiyle ortaya çıktığını öne süren bazı müsteşrikler ve onlara itibar eden araştırmacılara aittir. Söz konusu türden görüşe sahip olanların ifadelerini tetkik etmeden nakletmenin bazı olumsuz tespitlere götüreceği âşikârdır

Tarihî süreçte üzerinde pek çok tartışmanın yapıldığı bu konuyla alakalı mutasavvıfların lehinde ve aleyhinde pek çok görüşler savunulmuştur. Sözü edilen görüşü benimseyen ve meselenin tarafı olan mutasavvıflar hem sûfîler hem de zâhir ulemasının bazıları tarafından şiddetle eleştirilmişlerdir. Makalenin

<http://www.sonpeygamber.info/ilk-ve-son-peygamber-hz-muhammed-sav>, (erişim tarihi: 30.05.2011).

41 Salih Çift, "İlk Dönem Tasavvuf Düşüncesinde Nûr Kavramı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, c. 13, sayı: 1, ss. 140.

42 Çift, "İlk Dönem Tasavvuf Düşüncesinde Nûr Kavramı", s. 141.

43 Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, tahk.: Taha Abdurrauf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed Ali, Daru'l-harem li't-türas, Kahire 2004, s. 206.

amacı ve kapsam alanı göz önüne alınarak söz konusu açıklamalara veya bu bağlamda yapılan farklı tartışmalara girilmeyecektir.

3. Tasavvufî Hayatın Rehberi Olarak Hz. Muhammed^(s)

Sûfîlerin benimsedikleri düşüncelere, geliştirdikleri anlayış biçimlerine ve yaşadıkları manevi hayata örnek veya model olan Hz. Peygamber'in onların fikir ve eylemlerindeki konumunu doğru bir şekilde tespit etmek, gelişen bu yapıyı anlamak ve değerlendirmek açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda ortaya konulan bu durum hem tasavvufî düşünce ve anlayışa kaynak arayışları hem de onun sahihliğinin tespiti bağlamlarında açıklayıcı bir fikir zemini oluşturacaktır.

Hz. Âdem^(s) ile başlayan bu manevi rehberlik geleneğinin peygamberler silsilesinin sonuncusu Hz. Muhammed^(s) tarafından sürdürüldüğü bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber, manevi hayatında diğer peygamberler gibi vahiyle belirlenen ve nübüvvetinin gereği olan görevlerini yerine getirmekle birlikte, manevi hayatında diğer peygamberlerden farklı kendine özgü bazı yaklaşım ve tecrübeleri de söz konusudur. O, hem vahye hem de ona göre inşa ettiği dinî tecrübesine dayanan kendi manevi hayatı doğrultusunda ashabını eğiterek onların daha sonraki nesillerin örnek alacakları kâmil insanlar ve mürşitler olmalarını sağlamıştır. Hz. Peygamber ashabının kendinden sonra irşada ehil, kâmil ve mükemmil insanlar olduğuna işaret etmek üzere bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız sizi hidayete götürür."⁴⁴ Hz. Peygamber'den nakledilen bu sözün hadis ilmi açısından değerlendirilmesi konumuz dışında olduğu için bu bağlamdaki tartışmalara girmeden burada kastedilen mana üzerinde durmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Bu hadiste işaret edilen sahabîlerle kastedilen kişiler, elbette Hz. Peygamber'i görüp onunla konuşanların bütünü değil onların içinde Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişip kendilerini olgunlaştırarak kâmil müminler olan ve onun örnek hayatını sonraki nesle yansıtan zâtlardır. Çünkü Hz. Peygamber döneminde yaşayan ve onunla görüşüp konuşan veya bazı eserlerde isimleri sahabîler arasında zikredilen şahıslardan bazıları birtakım hatalı davranışlar yapmış olabilir. Dolayısıyla yukarıda zikredilen hadisteki "uyuma" ve "hidayete

---

44 Ebu Abdullah Hakim et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fi ahâdisi'r-resûl*, tahk.: Abdurrahman Umeyre, Daru'l-Cil, Beyrut 1992, c. 3, s. 62; İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs 'ammâ iştehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, 3. bs., Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1352 H., c. 1, s. 132, h.no: 381.

vesile olma" ifadeleri Hz. Peygamber'i gören ve sahabî olarak anılan bütün insanları ya da böyle kabul edilmekle birlikte onların yapmış olabilecekleri olumsuz davranış ve tutumlarını kapsamamaktadır. Netice olarak tasavvufî kaynakların bazısında geçen bu hadiste Hz. Peygamber'in örnekliğinin sahabîler vasıtasıyla sürdürülerek devam ettirildiğine işaret edildiği görülmektedir.

Sûfiler, her fırsatta sahip oldukları tasavvufî düşünce vasıtasıyla Hz. Peygamber'e uyup onun manevi hayatını örnek alarak kendilerini kâmillemeyi (manevî açıdan olgunlaştırmayı) amaçladıklarını açık bir şekilde belirtmektedirler. Kâmilleşme (*manevî olgunlaşma*) inanç, düşünce, bilgi, amel ve ahlâk gibi birçok açıdan gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla tasavvufun özünde Hz. Peygamber ve onu örnek alan sahabîleri tarafından yaşanan manevi hayatın sonraki nesiller tarafından kabullenilip yaşanarak ve yaşatılarak devam ettirilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Muhyiddin İbn Arabî'ye göre Allah, kullarına yönelik sevgisiyle onların kendilerine gönderilen peygamberlere uymalarına imkân sağlar. Bu sebeple insanların Allah'ın kendilerini sevmesine neden olan güzel sıfatları veya iyi amelleri onların Hz. Peygamber'e uymaları sayesinde gerçekleşir.⁴⁵ Bu bağlamda pek çok sûfî tarikatın öncüleri kendi yollarının Hz. Peygamber'in örnekliğinde geliştirildiğini belirtmektedirler. Mesela bunlardan biri olan Murad-ı Buhârî (ö.1132/1720): "Bizim yolumuz (*Nakşebendîlik*) ekleme ve çıkarma yapılmadan, sahabîlerin aslî şekliyle devam eden yoludur. Bu yol, istihlâk⁴⁶ yöntemiyle ve ibadete devam etmekle gerçekleşip, in'ıkâs⁴⁷ ve insibâğ⁴⁸ ile müritlere geçmiştir."⁴⁹ Nakledilen bu ifadelerle bakıldığında sûfilerin

45 İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz.: Mektebü't-Tahkik bi-Dâr-ı İhyâi't-Türasi'l-İslamî, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts., c. 2, s. 336.

46 İstihlâk: "Yok etmek" anlamındaki bu kelime tasavvufî düşüncede sûfinin üstadının terbiyesindeyken ölü gibi tam teslimiyette olmasına denir. Bu durumda istihlâk, sâlikin Hakk'ı müşâhede ederken kendi "ben"liğinden veya diğer ifadeyle "ben"liğini görmekten kurtulmasıdır. Böylece kişi, kendi benliğini devreden çıkarmakla, zâtından ve sıfatlarından fânî olup Allah'ın zât ve sıfatlarının tecellileri ile bâki olur. Muhammed Rüstem Raşid, *Dürrü'l-müntehab min bahri'l-edeb fi tercemet-i silsileti'z-zeheb*, Matba'a-i Amire, İstanbul 1274 (1857 M.), s. 4.

47 İn'ıkâs: "Yansıma" anlamındaki bu kelime tasavvufî düşüncede kâmil mürşitte olan manevi kemâllerin ve feyizlerin, ona intisab eden müridlerin bânına yansıtılmasına denir. Bu aksetme hadisesi Allah'tan Cebrail'le Hz. Peygamber'e, ondan sahabîler vasıtasıyla tâbilere, onlardan sahîh silsile ile mürşid-i kâmillere ve onların vesilesiyle de müritlere doğru gerçekleşir. Muhammed Rüstem, *Dürrü'l-müntehab*, s. 5.

48 İnsibâğ: "Boyanma" anlamındaki bu kelime tasavvufî düşüncede müridin mürşidinin manevi kemâlleri ve bâtnî hâlleriyle hemhâl olmasıyla bâtnunu onunla aynileştirmesidir. Muhammed

Hız. Peygamber döneminde yaşanan manevi hayatı kendi öncülerinden aldıkları gibi yaşayarak sonraki nesillere aktardıkları anlaşılmaktadır.

Tasavvufun kurumsallaşma dönemi dediğimiz tarikatların oluşma ve yayılma aşamasındaki usta-çırak ilişkisine benzer şekilde gelişen mürid ile mürit arasındaki tecrübeye dayalı eğitim tarzını benimseyen sûfîlerin ifadesine göre bu yolun yegâne örnek ve rehberi Hız. Peygamber'dir. Çünkü o, insân-ı kâmilin en mükemmeli (olgunu) ve mükemmilidir (olgunlaştırıcısı).⁵⁰ Allah bu gerçeğe işaretlerle Kur'an-ı Kerim'de "Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."⁵¹ buyurmaktadır. Şüphesiz Hız. Peygamber sûfîlerin tam bir teslimiyetle bağlandıkları biricik rehberdir. Onları bu anlayışa sevkeden Kur'an-ı Kerim'deki açık ifadelerdir. Daha önce naklettiğimiz âyetteki (Mümtahine, 60/6) genellemeden öte özel olarak Hız. Peygamber'in örneğine işaret eden bir âyet-i kerimde ise şöyle buyrulmaktadır: "Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."⁵² Zikredilen âyetlerde işaret edildiği gibi Allah peygamberlerini muhatap oldukları kendi ümmetlerine örnek ya da model insan olarak takdim etmektedir.

Sûfîler amaçlarını ifade ederken genellikle Hız. Peygamber'in uygulayarak hayata geçirdiği dinî hayatı ve onun sahip olduğu manevi yönü kendilerine hedef olarak belirlediklerinden bahsederler. Onlar, telkin ettikleri ve öğrettikleri dinî hayatın en mükemmel şekliyle Hız. Peygamber'in örneğinde gerçekleştirildiğini ve ondan öğrenerek yaşayıp kemâle erenler vasıtasıyla da kendilerine ulaştığını belirtmektedirler. Bu açıdan bakıldığında zaman sûfîlerin söz konusu yaklaşımlarını bir çeşit "öze dönüş" hareketi olarak görmek mümkündür. Çünkü onlar belli dönemlerde Hız. Peygamber'le sonraki nesiller arasında manevi hayat ve anlayış açılarından farklılıklar meydana geldiğini belirtmektedirler. Dolayısıyla sûfîler, nebevî örneğe dönüşü veya onu zinde tutmayı vurgulamalarıyla Hız. Peygamber'le sonraki nesillerin arasında meydana gelen fark, ayrılık ve uzaklaşmayı ortadan kaldırmak isterler. Böylece onlar, aradaki bağı sağlamlaştırarak Hız. Peygamber'e daha yakın olmayı ve onun manevi örnekli-

Rüstem, *Durru'l-muntehab*, s. 5.

49 Murâd-ı Buhârî, *Silsiletü'z-zeheb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tekkeler-Murad, no: 256, vr. 50a.

50 Abdülkerim el-Cilî, *el-İnsânü'l-kâmil fi marifeti'l-evâhir ve'l-evâil*, tahk.: Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, (iki cilt birarada), Beyrut 1997, ss. 207-208.

51 Kalem, 68/4.

52 Ahzâb, 33/21

ğini her zaman canlı tutmayı hedeflemektedirler. Sûfilerin bazıları bu anlayışlarını bir adım daha ileriye taşıyarak Hz. Peygamber ile tasavvufî terbiyeyi veren müşid-i kâmiller arasında çeşitli açılardan bağ kurarlar. Onlara göre, müşid-i kâmil ve mükemmler, Hz. Peygamber'in bıraktığı manevi mirasın veya diğer bir deyişle velâyetin gerçek vârisleridir. Hatta bazı sûfiler tarafından kendi toplumu arasındaki müşid-i kâmil ve mükemmil ile ümmeti içindeki bir peygamber arasında manevi rehberlik ve model insan olma açılarından benzetme yapılmıştır.⁵³ Ancak burada peygamberin nübüvvetiyle müşitlerin velâyetini eşdeğerde görme veya nebîlerle velîleri aynı seviyede tutma gibi bir durum söz konusu değildir.

Sûfiler, benimsedikleri anlayış, düşünce ve uygulamaların yegâne model insan olarak takdim ettikleri Hz. Peygamber'den kendilerine kadar bağlı buldukları müşitler silsilesi vasıtasıyla kesintisiz olarak ulaştırıldığını ifade ederler. Böylece Hz. Peygamber'in yaşadığı manevi hayatın sonraki nesillere aktarılması ve onlar tarafından benimsenmesi için yukarıda işaret ettiğimiz müşit-mürit ilişkisi çerçevesinde birebir eğitim gerçekleştirilip yaşanarak ve yaşatılarak nesilden nesile sürdürülmektedir. Manevi hayatı geliştirme metodunun müşitlerden silsileler vasıtasıyla müritlere aktarılma hadisesi "Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz (deyin)."⁵⁴ meâlindeki âyet-i kerimeden de esinlenilerek bazı sûfiler tarafından "Hz. Peygamber'in sahip olduğu dinî hayatı yaşama ve yaşatma" anlamında kullandıkları "insibâğ" (boyanma) kelimesiyle ifade edilir. Tabii olarak burada aynı sûfilerin "kendindeki özellikleri yok edip rehberdeki özellikleri hâkim duruma getirmek" anlamında kullandıkları "istihlâk" (yok etme) kavramına da işaret etmek gerekir. Yani Hz. Peygamber Allah'tan vahiy aldığını etrafındaki sahabilerine nasıl aktardı ise onlar da muhatap ol-

53 İmam Rabbanî Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, (ofset baskı), Işık Kitabevi, İstanbul 1977, c. 1, s. 370 (mektup no: 224).

Sûfilerin eserlerinde yer alan müşid ve nebî arasındaki söz konusu benzetme hadis olarak rivayet edilen *الشيخ في قومه كالنبي في امته* "Kavmi içindeki şeyh ümmeti içindeki peygamber gibidir." ifadelerine dayandırılmaktadır. Aclunî, hadis olarak rivayet edilen bu sözün zayıf olduğunu belirtmektedir (el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 17). Nakledilen bu sözün hadis teknikleri açısından değerlendirilmesi veya sahihlik durumu ve "şeyh" kelimesiyle sözlük anlamı olan "yaşlı adam" mı, yoksa tasavvufî terim olarak kullanılam "müşid-i kâmil" mi kastedilmektedir? Sözü edilen bu hususlar ayrı bir tartışma konusudur. Ancak metinde işaret edildiği gibi sûfilerin maksadı peygamberlerin öğreticilik, eğiticilik, rehberlik ve velâyetinin kendileri tarafından devam ettirildiğini vurgulamaktır.

54 Bakara, 2/138.

dukları tabilere ve bu zâtlar da kendilerinden sonraki önder şahsiyetlere bizzat öğretmişlerdir. Bu şekilde Allah'ın emirleri doğrultusunda eğitilerek şekillenen ve gerçekleşen Hz. Peygamber'in manevi hayatı silsile hâlinde aktarılarak söz konusu nebevî renge boyanma hâli gerçekleşmektedir. Böylece her geçen dönemde bir önceki nesilden görevi devralan yeni nesil tarafından sözü edilen sürece süreklilik kazandırılarak bu örneklik devam ettirilip günümüze kadar taşınmıştır.

Hedeflerini manevi açıdan kâmil (olgun) olmak ve bu amaca uygun insanlar yetiştirmek şeklinde belirleyen sûfiler, bu yola giren veya insan-ı kâmil olmaya niyet edenlerin kâmilliğin zirvesi ve yegâne rehberi olarak niteledikleri Hz. Peygamber'i örnek almaları gerektiğini ifade ederler. Çünkü İslâm, Hz. Peygamber'in yaşantısıyla onun ümmetine öğretilip benimsetilerek kemâle erdirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'a râzı oldum."⁵⁵ buyrulurak bu gerçeğe işaret edilmiştir. Hz. Peygamber, kendisine gönülden bağlanan sahabilerinin arasında sahip olduğu diğer görevlerinin yanı sıra bir mürşid-i kâmil ve mükemmil olarak her zaman öğreticilik ve manevi eğiticilik vazifesini yürütmüştür. O'nun bu örnekliliğine ve öğreticiliğine işaretle âyet-i kerimede şöyle buyrulur: "Odur ki, ümmilere kendilerinden olan ve onlara Allâh'ın âyetlerini okuyan, onları temizleyen (yücelten), onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir elçi gönderdi. Oysa onlar, önceden açık bir sapıklık içindeydiler."⁵⁶ Bu âyet-i kerimeye dikkatle bakıldığında Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu toplumu eğitime, onlara kitap ve hikmeti öğretme ve onların kendisi gibi olmalarını sağlamak için görevlendirildiği açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Ebu Nasr Serrâc et-Tusî'ye (ö.378/988) göre zikredilen âyetteki "*kitâb*" dan maksat Kur'an-ı Kerim ve "*hikmet*" ten kastedilen "*isâbet*" veya diğer bir deyişle "*uygulama*" dır. İsbetin açılımı ise, Hz. Peygamber'in Sünnet'i yani filleri, ahlâkı, hâlleri ve hakikatleridir.⁵⁷ Hakîmler (hikmet ehli olanlar) olarak görülen sûfilerin hedefi de Hz. Peygamber'e tam bir şekilde uyan (*ittibâ eden*) ve ona her yönüyle bağlanan hakikî ümmet veya diğer bir deyişle huzura ermiş ve imanlarında mutmain olmuş müminler olmaktır.

Sahabiler gerçekleştirdikleri dinî ameller ve tecrübe ettikleri manevi hâlle-

55 Maide, 5/3.

56 Cuma, 62/2.

57 Ebu Nasr es-Serrâc et-Tusî, *el-Luma*, tahk.: Abdulhalim Mahmud, Taha Abdülbaki Sürur, Daru'l-Kütübi'l-Hadis, Mısır 1960, s. 130.

rinde karşılaştıkları veya çözemedikleri meseleleri bizzat Hz. Peygamber'e sorarak halletmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber onların aralarında olup onların hem muallimi hem müşşidiydi. Sahabilerden sonra gelen nesil (*tâbiler*) onların sahip olduğu bu şanstan uzak kaldılar. Fakat bu sonraki neslin örnek alacağı kişiler işaretle âyette şöyle buyrulmaktadır: "Muhacirlerden ve Ensar'dan (İslam'a girmekte) ilk öne geçenler ile onlara güzel bir şekilde uyanlar var ya Allah onlardan razı olmuş ve onlar da O'ndan razı olmuşlardır..."⁵⁸ Hz. Peygamber de – önceki sayfalarda sözü edilen - hadis-i şerifinde "Ashabım yıldızlar gibidir. Onların hangisine uyarsanız hidayete erersiniz."⁵⁹ buyurarak sonraki nesillerin örnek alacağı kişilere işaret etmiştir. Âyet-i kerimede de belirtildiği gibi bu zâtlar öncü nesil olup bizzat Hz. Peygamber'in terbiye, eğitim ve öğretiminden geçen sahabilerdir. Onlar, tecrübe ettikleri manevi hayatlarıyla muhatap oldukları yeni neslin rehberleridir. Sahabiler, "tâbiler" olarak nitelendirilen kendilerinden sonraki bu nesli, Hz. Peygamber'in kendilerini eğittiği şekilde bizzat yaşayarak ve yaşatarak yetiştirip onlara hâl, hareket, ahlâk ve tavırlarıyla birer rehber ya da diğer bir tabirle model oldular. Böylece manevi eğitim silsilesinin ilk iki halkası oluşmuştur.

Hz. Peygamber'in ashabını göremeyen veya onların yaşadıkları dönemi idrak edemeyen sonraki nesle gelince, onlar da kendi aralarındaki "tabiûn" neslinden kâmil ve örnek şahsiyet oluşturmuş insanlara uyararak bu manevi mirasın sürekliliğini sağlamaya çalışmışlardır. Onlar, kendilerine örnek olan mezkûr insanlardan aldıkları terbiyeyi ve eğitimi daha öncekilerin yaptığı gibi kendi muhataplarına aynen aktarmışlardır. Böylece her dönemde bu manevi görevi yürüten veya kendilerine böyle bir sorumluluk yüklenen insanlar var olmuştur. Neticede dinî hayatın manevi boyutunun farklı bölgelerde yaşanarak ve yaşatılarak nesilden nesile aktarılıp bugüne kadar taşındığını, bu anlamda sûfîlerin de gönüllüler olarak hizmet ettiğini açıkça ifade edebiliriz.

Sûfîler, ilk dönemden beri Hz. Peygamber'le kendileri arasında var olduğunu öne sürdükleri bağın kesintiye uğratılmamasına dikkat etmiş ve bunu sağlamak için gayret etmişlerdir. Onların Hz. Peygamber'le iletişimi bazen rüya görme, bazen de uyanık olarak düşünme ve hayal etme veya diğer bir deyişle murâkabe şeklinde gelişmiştir. Onlar bu tür uygulamalarıyla kendi yaşantıları ile Hz. Peygamber'in manevi hayatını anlayış ve amelî yönden ilişkilendirme

58 Tevbe, 9/100.

59 Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fi ahâdisi'r-resûl*, c. 3, s. 62; el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 132, h.no: 381.

yolunu tercih etmişlerdir. Sûfilerin kendilerini manen Hz. Peygamber'e bağlayan ve ona uyduklarını ifade eden kavramlardan biri "silsile"dir. Silsile; zincir, birbiriyle alakalı şeylerin oluşturduğu dizi, sıra ve soy şeceresi gibi anlamlarda kullanılan bir kelimedir.⁶⁰ Tasavvufî bir terim olarak silsile ile kastedilen bir şeyhin icazet aldığı müridinden Hz. Peygamber'e kadar ulaşan üstatlarının belirtildiği isnad şeceresidir.⁶¹ Mürid-i kâmiller kendi üstatlarından aldıkları terbiyeyi ve bu süreçte yaşadıkları tecrübeleri müritleriyle paylaşmaktadırlar. Bu şekilde silsile vasıtasıyla tecrübe edilen terbiye geleneği Hz. Peygamber'e kadar uzandığı için dinî ve manevi hayatın yaşanıp yaşatılarak sağlam bir şekilde sonraki nesile aktarılması sağlanmaktadır.

Sûfilerin Hz. Peygamber'le kendileri arasında bağ kurmalarını ifade eden diğer kavramlar "râbîta-i resûl" ve "fenâ fî'r-resûl"dür. Tasavvufî terbiyede Hz. Peygamber'in manevi yolunu yaşayarak sürdürdüğü ve onun örnekliğini temsil ettiği kabul edilen mürid-i kâmile veya şeyhe "râbîta"⁶² yaptırılarak henüz kemâle ermemiş olan müridin hâlleri olgunlaştırılıp pekiştirilir. Böylece "fenâ fî'ş-şeyh", tecrübe eden müridin kalbi vasıtasız bilgiye veya diğer deyişle feyzin ana kaynaktan akışına hazır hâle getirilir. Özellikle sûfilerin seyir ve sülûkta ulaşılan manevi makama göre değişik sayılarda vird olarak ifa ettikleri salavât-ı şerifeler sıradan bir uygulama değil onların kendilerini Hz. Peygamber'le irtibatlandırmalarının vasıtasıdır.⁶³ Söz konusu uygulamayla Hz. Peygamber'le irtibatı sağlanan müride bu aşamada "râbîta-i resûl" tavsiye edilip "fenâ fî'r-resûl" tecrübe ettirilir. Böylece manevi açıdan belli bir seviyeye ulaşan müridin müridinin insan-ı kâmil olma vasfıyla örnekliğini kendisine yansıttığı rehberle doğrudan muhatap kılınır. Bu tür bir râbîta uygulaması genelde tasavvufî terbiye sürecinde (*seyr ve sülûk*) orta seviyedeki sûfilere (bu aşamadaki sûfilere sâlik, havâs veya mutavassıt denilir) telkin edilir.⁶⁴ Sûfiler sözü edilen bu uygulamayla Müslümanlar için yegâne örnek olan Hz. Peygamber'in nasıl bir insan olduğunu, ne şekilde yaşadığını ve onun manevi davranışlarını nasıl gerçekleşt-

60 Asım Efendi, *Kamûs Tercemesi*, (Tıpkı Basım), İstanbul 1304 H, c. 3, s. 369

61 Necdet Tosun, "Silsile", *DİA*, İstanbul 2007, c. 37, s. 206.

62 Râbîta hakkında bilgi için bk. Necdet Tosun, "Râbîta", *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 378; Kadir Taşpınar, *Tasavvufta Mürid Râbitası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Ü. (Recep Tayyip Erdoğan Ü.) Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2010.

63 Mahmud Erol Kılıç, *Tasavvufa Giriş*, Sufi Kitap, İstanbul 2012, s. 84.

64 Mehmed Nuri Şemseddin, *Miftâhu'l-kulûb*, haz.: İbrahim Nureddin, Esad Efendi Matbaası, İstanbul 1301 H., ss. 12-13; İrfan Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta", *Tasavvuf*, Ankara 2007, sayı: 19, s. 34.

tirdiğini tasavvur ederler. Ancak onlar, sadece Hz. Peygamber'i düşünmekle kalmayıp onun örneğinde bütün hâl ve hareketlerinin kemâl derecelerini elde etmek için gayret ederek onunla kendilerinin dinî-manevî hayatlarını aynîleştirmeğe yönelirler.⁶⁵ Sözü edilen bu duruma göre sûfiler, kendilerinin her türlü manevî hâl ve amellerine Hz. Peygamber'in tesirini yansıtarak ruhî gelişimlerini tekâmül ettirmektedirler.

Hz. Peygamber'in dinî hayatını yansıtan Sünnet'i, tasavvufî düşünce ve yaşayışta hayatî bir öneme sahiptir. Çünkü sûfilere göre "Sünnet", sadece Hz. Peygamber'in gündelik hayatı ve ibadetleri değil aynı zamanda onun derûnî yönünü yansıtan manevî amellerinin tamamını kapsamaktadır.⁶⁶ Yukarıda belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in manevî örneği, mutasavvıflar için ulaşılması istenen ve sahip olunması gereken yegâne amaçtır. Her sûfî manevî seyri-ne başlarken en mükemmel şekli Hz. Peygamber'in şahsında ve onun ferdî hayatındaki sünnetinde temsil edilen "insân-ı kâmil" olmayı amaçlar. Bu sebeple tasavvufî düşüncede sürekli bir şekilde söz konusu amaca veya diğer bir deyişle Sünnet'e uygun bir hayat inşa etmeğe vurgu yapılır. Hatta bu tutum bir adım daha ileriye götürülerek bazı sûfiler tarafından Hz. Peygamber'in sünnetine uymayan veya ona önem vermeyen ve kendi yolunun sıhhati için onu ölçüt olarak değerlendirmeyen bir sûfinin veya tasavvufî hareketin hakikî (*sahih*) olmasından bahsedilemeyeceği belirtilir.⁶⁷

Sûfiler açısından Hz. Peygamber'in Sünnet'i, sadece mutasavvıf için değil aynı zamanda her Müslüman ferdin yaşayarak kendinde meleke hâline getirmesi gereken manevî hayat ve ahlâktır. Çünkü Hz. Peygamber'in eşi Hz. Aişe'nin de belirttiği gibi onun ahlâkı ve dinî hayatı Kur'ân-ı Kerîm'i yansıtmaktadır.⁶⁸ Dahası Hz. Aişe'nin rivayet edilen sözlerinde Hz. Peygamber'in bunun dışında bir ahlâkî ve dinî hayatının düşünülmesine karşı bir hayret söz konusudur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e uyan ve itaat eden veya onunla aynîleşen

65 Rifat Okudan, "İnsanî Bir İnsiyak Olarak Râbita", *Tasavvuf*, Ankara 2003, sayı: 10, s. 213.

66 Hz. Peygamber'in örneği konusu tasavvufî açıdan değişik boyutlarıyla ele alınıp değerlendirilebilir. Sözü edilen bağlamda bazı çalışmalar yapılmıştır. Fakat elinizdeki bu makale mutasavvıfların Hz. Peygamber algısının tespiti ile sınırlanmıştır. Bu sebeple elinizdeki makalede mutasavvıfların benimsediği her şey ve onların yapıp-ettikleri amellerin Hz. Peygamber'in sünnetinden dayanakları gibi konulara girilmemiştir (H.İ. Şimşek).

67 Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcub*, ss. 334-335.

68 Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber'in ahlâkının nasıl olduğu sorulduğunda o şöyle dedi: "...Onun ahlâkı Kur'an'dı." (Müslim, *Misâfirîn*, 139). Nakledilen bu ifadeye bakıldığında Hz. Aişe tarafından Hz. Peygamber'in Kur'an merkezli hayatına vurgu yapıldığı görülmektedir.

Allah'a itaat etmiş olur.⁶⁹ Bu aşamada sûflerin râbîta-i huzur veya murâkabe kelimeleri ile ifade ettikleri durum gerçekleşir ve her an Allah'ın huzurunda olma farkındalığı meydana gelir. Böylece sûfînin yapıp-etmelerinde ihsan boyutuna ulaşması ve Allah'ı görüyormuş gibi hareket etmesi sağlanmış olur.

4. Sonuç

Geleneksel olarak sürdürdükleri dinî ve tasavvufî hayatlarındaki uygulamalar ve kendi tecrübelerini anlatmak için yazdıkları eserlerdeki ifadelerine bakıldığında mutasavvıfların nebîleri velâyetleriyle birlikte değerlendirdikleri görülmektedir. Sûfîlere göre bütün peygamberler ümmetlerine hem nübüvvet hem de velâyetleriyle rehber olmuşlardır. Son nebî ve resûl olan Hz. Peygamber hakikat-ı muhammediyenin zuhuru ve kemâlidir. O, sûfîler için “yegâne örnek ve rehber” veya diğer bir deyişle “model insan”dır. Söz konusu bu örnek veya model olma meselesi sufler tarafından hem yaşadıkları tasavvufî tecrübeler hem de kendilerine hâs varlık, bilgi ve ahlâk anlayışlarını ortaya koyma ve yorumlama bağlamında değerlendirilmiştir.

Mutasavvıfların sahip oldukları tasavvufî anlayış ve bu doğrultuda gerçekleştirdikleri manevî eğitimlerini geliştirmek için girdikleri yolun sonunda ulaşmak istedikleri amaç örnek aldıkları modelle aynileşmektir. Söz konusu aynileşmeyi sağlamak için belirlenen amaca ulaşarak insan-ı kâmil olmuş kendilerine en yakın modeli örnek almakla işe başlarlar. Daha sonra manevî açıdan tekâmül eden sûfîler kemâle erdikleri zaman kendileri Hz. Peygamber'in örnekliliğini yansıtacak hâle gelirler. Ulaşılan mertebede söz konusu iki taraf (örnek alınan ve alan) arasında vasitasız bir iletişim gerçekleşir ve böylece sûfîlerin “râbîta-i resûl” diye tanımladıkları kalbî bağ kurulur. Hz. Peygamber'in şahsında mevcut olan insân-ı kâmil örnekliliğini tecrübe ederek onunla kendi aralarında manevî bir bağ kuran sûfîler bu vesileyle onun velâyetinin tesirini alır ve kendilerinden sonraki nesillere tevarüs ettirirler. Tasavvufî eserlerin bazısında Hz. Peygamber'den sonra velâyet nurunun sûfîler tarafından nesilden nesile aktarılıp bugüne kadar getirildiği ve bu uygulamanın aynı şekilde kıyâmete kadar devam ettirileceği belirtilmektedir.

Mutasavvıflar, Hz. Peygamber'le aynileşme anlayışlarıyla kendi “benlik”lerinden kurtulup Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmaya çalışırlar. Aynı zamanda bu durum, insanın manevî tekâmülünün nasıl gerçekleşeceğine dair tasavvufî

---

69 Âlu İmran, 3/32, 132.

tecrübeyi ortaya koymaktadır. Tasavvufî seyr ve sülûkü esnasında çeşitli manevi tecrübeleri yaşayan sûfiler, iç âlemlerindeki ilahî hakikati keşfederek insân-ı kâmil mertebesine ulaşıp Allah'ın halifesi olduklarının farkına varırlar. Aslında sûfiler bu tecrübeleriyle hadis olarak kabul edip sıkça atf yaptıkları "kendini tanıyan Rabbini tanımıştır" cümlesinde ifade edilen hakikate uygun olarak kendilerini (nefislerini) tanıyarak onları yaratan Allah'ın yüceliğini ve hikmetini keşfetmiş olurlar.

Söz ve uygulamalarına bakıldığında mutasavvıflar hakkında şunu ifade etmek mümkündür: Hz. Peygamber, mutasavvıfların benimsediği tasavvufî (manevî) hayatın öznesidir. Dolayısıyla sûfiler açısından Hz. Peygamber'i örnek ve rehber olarak kabul etmeyen veya ona uymayan bir tasavvufî hayat muhtemeldir. Bu sebeple tasavvufî düşünce ve hayattan Hz. Peygamber ve onun örnekliliği çekilip çıkarıldığı zaman artık orada tasavvuf adına savunulacak bir şey kalmaz.

Kaynakça

- el-Adlûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs 'ammâ iştehere mine'l-ehâdis 'alâ elsine-ti'n-nâs*, 3. Bs., Daru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, (c. 1-2), Beyrut 1352 H.
- Arpağuş, Safi, *Mevlânâ ve İslâm*, Vefa Yayınları, İstanbul 2007.
- Asım Efendi, *Kamûs Tercemesi*, (Tıpkı Basım), c. 1-5, İstanbul 1304 H.
- Aslan, Hulusi, "İmamiyye Şiasında İmamet-Nübüvvet İlişkisi", *İslâm'da Peygamber İnanç Sempozyumu*, edit.: İbrahim Coşkun, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, ss. 201-219
- Böwering, Gerhard, "Zulme Uğrayan ve İlhâdla Suçlanan İlk Sûfiler", çev.: Abdurrezzak Tek, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2003, c. 12, sayı: 2, ss. 361-384.
- Cebecioglu, Ethem, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.
- el-Cilî, Abdülkerim, *el-İnsânü'l-kâmil fî marifeti'l-evâhir ve'l-evâil*, tahk.: Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, (iki cilt birarada), Beyrut 1997.
- Corbin, Henry, "Şiilikte Velâyet Kavramı", çev.: Sabri Hizmetli, *Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1983, sayı: XXVI, ss. 717-726.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, "İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velâyet Hakkındaki görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2008, sayı: 21, ss. 213-255.
- Çift, Salih, "İlk Dönem Tasavvuf Düşüncesinde Nûr Kavramı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, c. 13, sayı: 1, s. 139-158.
- , "Tasavvufta Velayet Kavramı: Hakîm Tirmizî Örneği", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, İstanbul 2003, ss. 116-150.
- Demirci, Mehmet, *Nûr-i Muhammedî*, Kitabevi, İstanbul 2008.
- Demirli, Ekrem, "Sûfilerin Düşüncesinde Hz. Peygamber: Ahlakın İdeal Örneği ve Varlığın Gayesi Olarak Peygamber", <http://www.sonpeygamber.info/sûfilerin-dusuncesinde-hz-peygamber-ahlakin-ideal-ornegi-ve-varligin-gayesi-olarak-peygamber>, (erişim tarihi: 30.05.2011).
- Döner, Nuran, *Tasavvuf Kültüründe Hz. Peygamber Tasavvuru*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2007.
- , "Tasavvuf Kültüründe Hakikat-ı Muhammediye ve Nûr-ı Muhammedî", <http://www.sonpeygamber.info/ilk-ve-son-peygamber-hz-muhammed-sav>, (erişim tarihi: 30.05.2011).

- Gündüz, İrfan, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2007, sayı: 19, ss.
- Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllabî, *Keşfü'l-mahcub: Hakikat Bilgisi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1982.
- İbn Arabî, Muhyiddin Muhammed, *Fusûsu'l-hikem*, tahk.: Ebu'l-Ala Afîfî, 2.bs., Daru'l-Kitabî'l-Arabi, Beyrut 1980.
- , *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz.: Mektebü't-Tahkik bi-Dâri İhyai't-Türasi'l-İslamî, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, (c. 1-4), Beyrut, ts.
- Kara, Mustafa, *Dervişin Hayatı Süfînin Kelamı: Hâl Tercümelere, Tarikatlar, İstilahlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.
- Karadaş, Çağfer, "Tasavvufta Peygamber Tasavvuru", *İslâm'da Peygamber İnanç Sempoziumu*, edit.: İbrahim Coşkun, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, ss. 235-250.
- Kartal, Abdullah, *Abdulkerim Cîlî: Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- el-Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, tahk.: Mahmud Emin en-Nevâvî, Kahire 1980.
- Kılıç, Mahmud Erol, *Tasavvufa Giriş*, Sufi Kitap, İstanbul 2012.
- , *İbn Arabî Düşüncesine Giriş: Şeyh-i Ekber*, Sufi Kitap, İstanbul 2011.
- Konur, Himmet, "Şeriat ve Tasavvuf", *İslâmiyât*, Ankara 1998, c. 1, sayı: 4, s. 119-126.
- Mehmed Nuri Şemseddin, *Miftâhu'l-kulûb*, haz.: İbrahim Nureddin, Esad Efendi Matbaası, İstanbul 1301 H.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, çev.: Derya Örs, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya 2007, (c. 1-6).
- Muhammed Rüstem Raşid, *Dürrü'l-müntehab min bahri'l-edeb fi tercemet-i silsileti'z-zeheb*, Matba'a-i Amire, İstanbul 1274 (1857 M.).
- Murâd-ı Buhârî, *Silsiletü'z-zeheb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tekkeler-Murad, no: 256.
- Neseî, Azizüddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsân-ı Kâmil*, çev.: Mehmet Kanar, Dergah Yay., İstanbul 1990.
- Okudan, Rifat, "İnsanî Bir İnsiyak Olarak Râbita", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2003, sayı: 10, ss.
- Sirhindî, İmam Rabbanî Ahmed, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, (ofset baskı), Işık Kitabevi, (c. 1-3), İstanbul 1977.
- Sancar, Faruk, *Nübüvvet ve Velâyet Merkezli Kelam-Tasavvuf Tartışmaları: Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî Örneği*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011.
- Severcan, Şefaettin, "Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed", *Bilimnâme*, Kayseri, 2003, sayı: 1 (2003/1), ss. 229-250, sayı: 3, 2003/3, ss. 161-182.
- Taşpınar, Kadir, *Tasavvufta Mürşid Râbitası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Ü. (Recep Tayyip Erdoğan Ü.) Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2010.
- et-Tirmizî, Hakîm, Ebü Abdullah Muhammed b. Ali, *Kitabu Hatmi'l-evliyâ*, tahk.: Osman İsmail Yahya, Ma'hadü'l-Âdâbî'ş-Şarkıyye, Beyrut 1965.
- , *Nevâdirü'l-usûl fi ahâdisi'r-resûl*, tahk.: Abdurrahman Umeyre, Daru'l-Cil, (c. 1-4), Beyrut 1992.
- Tosun, Necdet, "Silsile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2009, c. 37, ss. 206-207.
- , "Râbita", *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 378-379.
- et-Tusî, Ebu Nasr es-Serrâc, *el-Luma*, tahk.: Abdulhalim Mahmud, Taha Abdülbaki Sürur, Daru'l-Kütübî'l-Hadis, Mısır 1960.
- et-Tüsterî, Sehl b. Abdullah, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, tahk.: Taha Abdurrauf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed Ali, Daru'l-harem li't-türâs, Kahire 2004.
- Vatandaş, Celâleddin, "İnsanlığın Model İhtiyacı ve Hz. Peygamber'in Örnekliliği Üzerine", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed: Sempozium Tebliğ ve Müzakereleri*, Fecr Yayınları, Ankara 2007, ss. 289-313.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul, ts.